

השתתף באקטיביות ובהצטיינות בארגון פעולות ההעפלה ושימש כמלווה ומדריך לספינות מעפילים. אחד ממרכזי הקורס הימי המיוחד של אנשי הסירה לפני צאתם לשליחות. בן 26 בצאתו.

מיוז סיר אנתוני פאלמר

ממשפחה אצילה וידועה באנגליה. מבעלי מכרות פחם, מדורות. שירת כמיוז בחיל התותחנים וסופה למחלקה הצבאית לפעולות מיוחדות. ממנה נשלח כבא-כוח המחלקה בפעולת הסירה.

להלן העתק מכתב שנשלח בשעתו — בִּי"ח בחשון תש"ג — על־ידי המחלקה המדינית בירושלים, למשפחות השכולות: —

בראשית שנת 1941 נתבקשה הסוכנות היהודית על ידי המפקדה הבריטית הראשית במזרח התיכון לגייס מספר מתנדבים נבחרים לתפקיד צבאי נועז, שהיה מכונן להכשלת מזימות האויב בסוריה לפני כיבושה בידי בעלי הברית. בנכם היה בין אלה שנענו לקריאה והתנדבו לפעולה. המתנדבים ידעו היטב את טבע השליחות ואת הסכנה הכרוכה בה. ביום 18 במאי 1941 יצאה קבוצת המתנדבים, עשרים ושלושה במספר, יחד עם קצין בריטי, מוסמך ומנוסה, לביצוע השליחות. מאז נעלמו האנשים ועקבותיהם לא נודעו.

שלטונות הצבא המוסמכים ניהלו חקירות ממושכות לגילוי התעלומה. הסוכנות היהודית מצדה התאמצה אף היא לברר את גורל הקבוצה. כל המאמצים האלה לא נשאו, לדאבונו, כל פרי.

במכתב מ־19 באוקטובר 1942 הודיע לנו המשרד המוסמך במפקדה הראשית למזרח התיכון את הדברים הבאים:

„תזכרו כי ב־18 במאי 1941 יצאו מחיפה 23 איש שנתגייסו על ידכם, תחת פיקודו של מיוז, לבצע פעולה מלחמתית חשובה בקשר עם המערכה בסוריה. אחרי בירור מדוקדק וחקירות ממושכות הנני מצטער להודיעכם כי כל האנשים האלה נעדרים וכי אין יסוד לתקוה מתקבלת על הדעת שהם עודם בחיים.

רצוני להביע הערצתי העמוקה לרוח העוז והגבורה אשר דחפה את האנשים האלה לקבל על עצמם את השליחות המסוכנת הזאת מטעם שלטונות הצבא הבריטיים. הואילו נא למסור לקרוביהם את רגשי הערכתנו וצערנו העמוקים. בשם ההסתדרות הציונית העולמית והסוכנות היהודית לא"י הנני מביע את דאבונו לבנו הגדול על שברכם. עם זה הננו גאים על הגילוי הנהדר של רוח גבורה והקרבה שפעמה בנכם והניעה אותו לקדש שם ישראל בהחלצו למלחמה נגד אויבו בנפש.

הנני להוסיף, כי אף על פי שהמכתב שנתקבל מהמפקדה הראשית אינו מניח מקום לתקוה כי מישו מחברי הקבוצה נותר בחיים, הרי בשים לב לעובדה שכל חברי הקבוצה נחשבים לנעדרים ואין עדיין ראייה עובדתית להיותם חללים, החלטנו לדחות כל פירסום על מעשה הקבוצה וכל הספד פומבי לחבריה עד לאחר המלחמה.

בכבוד רב, ובהשתתפות עמוקה

מ. שרתוק (חתום)

הנהלת הסוכנות היהודית לא"י

לקח עמים שוחררי דרור

א. תנועות שחרור לאומיות — דמותן ולקחן

(במקום מבוא)

מחשבתנו מבקשת דרכים להיאבקות עמנו לקיומו ולשחרורו. אין למצוא אחות ודוגמא להיאבקות זו, על מלוא צירוף-הגורמים שבה, אצל עום אומה ולשון בכל תקופה שהיא. עם זאת, התבוננות בנסיגות של עמים אחרים — מבחינה זו או אחרת של תנועות שחרורם, ומבחינת מצבים מסוימים במאבקם — יכולה לאלפנו ולסייע לנו במידת מה.

* * *

ההערות שיוכללו ברשימות הללו לא יחולו אלא על תקופה היסטורית מסוימת ועל תנועות שחרור, — תנועות מחנכות ותנועות לחממות — בעלות אופי מסוים. התקופה היא, בערך, מאת השנים האחרונות; אם נדבר במושגים כלכליים-טכניים, נאמר: למן הופעת הקיטור כגורם להתלכדות משקית ומדינית בחיי עמים וארצות; והטלגרף — כמקצר-מרחקים ומנצח עלי צבאות; ואם נצביע על הרקע המדיני העיקרי — תקופת שגשוגה של הדימוקרטיה האירופית, — כאמת-המידה הראשית במחשבת שוחררי השחרור לעמיהם; אם נבקש הגדרה שיש בה קריבה בלתי אמצעית יותר לעניינים הנדונים, נאמר: תקופה שהתחילה בשימוש הראשון בתיל הדוקרני (כאמצעי לעצירת המוני מתמרדים ובידודם), שבו פתח גנרל קאויניאק בשעה שדיכא את מרד הפועלים הפריזאים ביוני 1848; והיא התקופה אשר סימלה תיקונו של הפרפקט של פריז ("מחוז-הסינה") מטעם נפוליון השלישי, ברון האוסמן, אשר פילס בקריה רחובות-פאר וביער את הסימטאות הצרות והעקלקלות ברצותו למנוע ממתמרדים התבצרות נוחה ולתת לכוחות השלטון מרחב פעולה — שמני אז קשתה הרבה ההתמרדות העממית בנוסח 1830 (וכן מרידות-הקושרים כבעשור 40—1830), וגברו הגורמים להתהוות תנועות ואירגונים רחבי-היקף, תחת האגודות החשאיות הוזעירות של תקופה קודמת, כמכשיר עיקרי להשגת תמורות בכוח של תסיסה עממית.

פרק הזמן של אמצע המאה הי"ט הוא, איפוא, ראשית התקופה המשמשת נושא ממשי לנסיון זה של התבוננות בסדרת הרשימות הבאות. אך במידה שישנם שרשים היסטוריים לתנועה לאומית זו או אחרת בעבר העם, מן הצורך יהיה לעתים לציין תופעות או גורמים ששרשיהם נעוצים בתקופות קודמות יותר. לעומת זאת כמעט שאין נכללים כאן חזיונות של מאבק עמים לחירותם שחלו בתקופת מלחמת העולם האחרונה 45—1939. אין ספק, כי לקח חשוב, אלא שזוהי תקופה בפני עצמה, ואופייה המיוחד והחדש מחייב עיון מיוחד. הכוונה כאן היא, בראש וראשונה, פרט למספר השלמות הכרחיות, לפרשות האורגניות-ההיסטוריות של מלחמת-דרור לאומית אשר חלו ונתפתחו במשך התקופה שהוגדרה לעיל.

ואשר ל"בחירת" העמים והתנועות כנושאים — הרי לא נכללו כאן אלא עמים שפרקיומן מסויימים במשך התקופה הזאת היו נתונים לשלטון זר בפועל ממש, ומשוללים כל ממלכתיות עצמית ועצמאית. על כן, אין מוצגים כאן מלחמות ומאבקים פוליטיים למען סיפוח שטחים שיש בהן אוכלוסיה הקרובה קרבת גזע, אם כי החזיון של "אירינדטה", — דהיינו, של חלקי ארץ ועם, "שעדיין לא הספיקו

להיגאל", חזיון שבלט בעיקר בהיסטוריה האיטלקית בחצי השני של המאה ה־יט וממנה גם קיבל את כינויו, אך הננו נתקלים בו גם אצל היוונים ועמי הבלקן הסלביים ועוד, — ודאי שימצא פעם בפעם את גלויז בסקירה הזאת. וכן אין להפריד הפרדה גמורה מפרשת המאבק לקיום לאומי את הפרקים המזדמנים, למשל, בהיסטוריה הצ'כית (מתקופת 45—1939) והפולנית (אחרי 1830, ואח"כ — לאחר 1939), ובצורה אחרת, — אצל הבורים בדרום־אפריקה (הן בשנות ה־70 של המאה שעברה, בטרנסוואל שבכיבוש הבריטי הזמני, והן בראשית המאה הזאת, בשנים שבין הכנעת שתי הריפובליקות לבין הקמת "האחדות הדרום־אפריקאית") וכן בשאר מקומות שהיתה בהם עמידת־מגן בתנאי מדינה שנכבשה, והיתה תנועת שחרור המכוונת לתחיית המדינה.

עם זאת מובן מאליו כי היה הכרח להימנע מלהביא דוגמאות ממלחמת שחרורו של עם פלוני במידה שגילויי מלחמתו זו משולבים במאמצי לדכא עמים אחרים, החלשים ממנו ותלויים בו. דבר שבלט ביחוד בשלבים מסויימים משלבי היאבקותו הממושכת וכפול־תהפכים של העם ההונגרי במאת השנים האחרונות; כי תמיד היתה כרוכה במצבים מעין אלה תופעה נוספת זו, המעוררת ספקות ומסבכת את הניתוח ואת קבלת הלקח.

גם בתחומים, שנותרו לאחר כל ההסתייגויות הנ"ל, יש חומר שונה ומגוון להתבוננויות ורבות תהינה המסקנות שיתבקשו מאלהן. כי לא הרי עם כהרי עם, ולא הרי תקופה כהרי תקופה; ובפרקים השונים מוסקות לעתים מסקנות אזהרות, שלכאורה הן "סותרות" זו את זו, אך לאמיתו של דבר אינן אלא משלימות זו את זו, כסייגים מכאן ומכאן, המסמנים את דרך־התנועה המאוזנת. לדוגמא — הפרקטיציזם, המופרז לפרקים, של הצ'כים, והרומנטיות, המוגזם לעתים קרובות, של הפולנים, הדברים יעוררו את המחשבה על הכרח להימנע מהפרזה בחשבון ההווה בלבד, ומכניעה למצב ההווה (כבימי מינכן 1938), — אך גם מנשיאת עין מתמדת אל העבר. לקח האירים עשוי להזהירנו על הנוק־מחוק, שיש בשנאה לאומית מושרשת, וכן על הסכנה הצפויה לתנועת־עם ולקיום ממלכתי מפני פלגנות ונקמנות מבית. תולדות האיטלקים יורונו על הקשיים שבחיסון האופי הלאומי ובטיפול סגולות העמידה וההתמדה במלחמה, המלווים עם בעל עבר מדיני רב־סבל; ואלו ההיסטוריה היוגוסלבית מבליטה את החזיונות המסוכנים, לעתים כמעט פטליים, שבריוח התרבותי, בנכר הנפשי וביריב הציבורי־מדיני שבין העדות והשבטים השונים בקרב משפחה לאומית אחת; ממאבקי הבורים יש ללמוד באיזו מידה גורמי המרחב והגיאוגרפיה, וכן אופיו המגובש של שבט פלוני, עשויים לקבוע את אפשרויותיהן של צורות מסויימות במלחמת הגריליה בהתנגדות העממית, ופרפורי השתחררותה של הודו מעידים באיזו מידה עשויות הסיסמאות המחנכות והמעוררות, של ההתנגדות נוסח, "אי־ההתנגדות", של מחאות־צום וכיו"ב — לשמש, למעשה, רק פתח (בעיקר נפשי, אך גם הכרתי וארגוני) להתפרצויותיהם של חזיונות־מאבק מסוג אחר לגמרי, המעמידים למעשה ציבורים גדולים גם בחזית של ההתנגשות הפיזית, של התנגדות מתוך "התנגדות־ממש", ואין כאן אלא רמיזה בלבד לעושר הרב של עצות־ליזמה ושל אתראות־למעצור, הכלולות־בכוח בתולדותיהם של אלה אשר הגורל, המר והמרומם, של היאבקות לחירותם כבר פקדם — כל עם בצירופי־תנאיו המיוחדים לו.

* * *

אכן, כבר בפתח הדברים הכרח הוא לציין, כי עצם האפשרות, "לקחת לקח מפורש מחזיונות היסטוריים שחלפו — ואשר לא יתכן כלל שתנאיהם ומצביהם יהיו דומים דמיון מלא ומדויק לאלה של ימינו ושל ארץ אחרת ועם אחר, — אפשרות

מוגבלת היא. ומסוייגת מכמה וכמה בחינות. דוגמאות העבר — וניתוחן — יש בכוחן לזרוע אור על חזיונות ההווה (ובכלל זה גם על חיי עמנו); אך אין כאן מכוחו של „פנס הקסם“, שאורו מעלה על הבד לפנינו העתק מדויק של בבואת המקור כפי שנשתמרה על גבי לוח-הצילום. ועל כן אין גם מקום לרדיפה אחרי „נוסחאות של קבע“ אלגבראיות-כביכול, המבקשות לשמש מפתח לתרץ כל בעיה וכל קושיה המתעוררת במהלכה של מלחמת-עם.

אמנם נוסחאות כאלו יכולות להיראות כמדעיות, כמין נוסחאות חמימות כביכול, אך ממיעוט הדיוק וחוש המציאות שבנוסחאות כאלו, שהן מופשטות וכלליות יתר על המידה, סופן שיתברר כי בעצם לא נוסחאות „חמימות“ הן אלא אל-חמימות — דבר שבגזירה הוא על כל „נוסחאות“ לגבי כל חזיונות ותורות סוציאלוגיים, הרחוקים מהיות בחזקת מדע מדויק. מי שקרא את „מלחמה ושלום“ של ל. נ. טולסטוי, זוכר בודאי את הדמות הטרגית-קומית של הגנרל הגרמני איש-ההלכה פפול, אשר דימה בנפשו כי הצליח לגלות את ה„עקרון“, „אבי אבות החכמות“ כביכול, של „התנועה האופרטיבית האלכסונית“, כלקח המלחמות של המאה הי"ח, המהפכה הצרפתית ונפוליון — ועל יסוד „עקרון“ מופשט זה ניסה לבנות את תכנית-המסע הרוסית של 1812, — ותוצאות הדבר כמעט שהמיטו שואה על צבא רוסיה. אמנם, בכמה מתיאוריו של טולסטוי, וכן בהבלטה היתרה, המופרות, של חזיון המקרי, בגזירת הגורל, שבמלחמה מגלה טולסטוי לעתים גם מידה מסוימת של תחושת, פוזה בלע"ז, אך דמותו העצובה-ההיתולית של אותו פפול צריכה, בכל זאת, לשמש אזהרה בפני קביעת מסמרות של תיאוריות מגובשות יתר על המידה, תיאוריות שכל גיבושן אינו אלא על גבי הנייר בלבד. מטרת ההערות הבאות אינה אלא סיוע לאלה המבקשים לראות ביתר בהירות את רמזי העבר לגבי המציאותי והחיוני שבמצבינו ובעיותינו כיום הזה.

ב. ה'צ' כ'ים

פרשת חתירתו של העם הצ'כי לקיום של חופש ולהוויה עצמאית (במשך כמה דורות לא נחשבו שני אלה אצל הצ'כים כדברים שאין להפריד ביניהם, אם כי לבסוף נתלכדו והיו כדבר אחד, וזהו אולי עיקר הלקח של ההיסטוריה הצ'כית) היתה ממושכת ומגוונת; ובתקופותיה השונות הצמיחה חזיונות שהיו סותרים, כביכול, זה את זה, אך למעשה רק שיקפו את שלבי ההתפתחות ועלייתה של מגמת השחרור. והנה גם מזה יש להסיק לקח יסודי אחד: אין זה בגדר הכרח שגלויה החיצונית של תנועת-שחרור לאומית, בתקופותיה השונות, יהיו דומים והים בכל כדי שתוכל תנועה זו ללכת בדרך התפתחות רציפה ועקבית לקראת המטרה הנכספת; לעתים קרובות דווקא השינויים, — המתחוללים, כאילו, „לפתע“, — שבגילויי המאבק הלאומי, הם המעידים על חזיונות התנועה ועל התבגרותה, בהגיעה למעבר משלב לשלב, כדי לעלות לדרגה חדשה. של תפקידים משתנים ושל אחריות מתווספת.

אכן, דרכה של תנועת הדרור בעם הצ'כי, שהובילה מראשית ניצניה של צמיחה תרבותית, של אגודות-השכלה — על פני התגבשות ציבורית, נציגות פוליטית דימוקרטית, מלחמה „פרלמנטרית“ ויצירה (ציבורית-ארגונית, ספורטיבית-עממית, ואף בפיתוח משקי — בין בתעשייה-גדולה ובין בקואופרציה), וצבירת כוחות לקראת הזדמנויות גדולות, שהשכל-של-חולין ומחשבת השיגרה אולי נבצר מהם עדיין לראותם מראש — ואל הפסגות של התעצמות מדינית (תחילה — בסיסמה ובארגון עצמי, מרדני ומחתרתי; אחר-כך — בדפוסה המופר

של המדינה, משהושגה), של מאבק מזויין גלוי, של תופעה עצמאית ובלתי
אמצעית במשפחת עמי אירופה והעולם. לכאורה, — תמורות שהן כמעט בגדר
ניגודים; אך לאמיתו של הדבר — בחינת צמיחה של „ביצה“, בחינת התבקעות
של „גולם“ מתוך קליפתו, שנהיתה צרה מהכילו, ולבסוף בחינת גיחתו ומעופו של
הפרפר. אלא שהדבר, שהוא מובן מאליו בתורת-החי, צריך לעתים קרובות דרוש
והסבר כשהנדון הוא חזיונות היסטוריים-לאומיים. חינוכו וגיבושו של האופי
הלאומי, אשר הושגו בדורותיהם של המורים, המדקדקים, הפייטנים, אוספי
האגדות ושירי-העם, מגלי הכרוניקות, מפייצי ההשכלה הצ'כיים, — החולמים,
ההוים, ה„בלתי-מעשיים“ (אצלנו וודאי היו אומרים: „מלמדים“, „בטלנים“),
הולידו וגיבושו דבר-מה, אשר עמד לו לעם הצ'כי בכל תהפוכות גורלו, מימי
מרד פרג המסוער, וחסר התכנית המכוונת והמפקדה הראויה, (קיץ 1848), ועד
ימים אלה, — 98 שנה של חבלי-התחדשות וסבל-ההתגברות על חורבות תקופה
קודמת. והמסורת הציבורית המובהקת, מורשה זו של הרגל התלכדות עממית גם
באין מסגרת המדינה העצמאית המסייעת, חוש המשמעת וחוש התיאום אשר
טופחו בתוך אהגוני ההתעמלות ההמוניים וחדורי-הרעיון, — כל אלה שימשו
יסוד לעמידתו של העם הצ'כי במבחני שתי מלחמות-העולם — מהפכה, המהפכה
שכנגד והמהפכה המחודשת — חזית, מרד, גולה ומחתרת — פתויי אויבים וסכנות
הכשלון במפנים. אכן, לא על „ניגודים“ ו„סטיות“ העיד השוני הזה של הגילויים,
אלא על צמיחה אורגנית, על עליה הדרגתית ועקבית בשלבי המפעל
והמאבק, על התגברות והתגברות שבלעדיתה לא היו קמים לא התרבות הצ'כית
היוצרת, לא ההווה הלאומית העצמית, ואף לא הגוף הממלכתי הנותן ביטוי
להווה זו ומשמש לה עזר ומגן.

את התפתחותה ותהפוכותיה של תנועת-השחרור הצ'כית מציינים כמה
גורמים וחזיונות שמן הראוי הוא לייחד עליהם את הדיבור.

* * *

ראשית: אמנם, היה זה עם בעל עבר ממלכתי, אך עבר זה נפסק, ותקופת
ה„התסוקה“ היתה כה ארוכה (בדיוק 300 שנה מפלת המדינה הצ'כית העצמאית
האחרונה במערכת „ההרה-לבן“ ועד להכרת מעצמות העולם במסריק הנשיא
בעודו בגלות אמריקה), ודילדולו של המעמד הצ'כי השליט וטמיעתה הגמורה-
כמעט של שאריתו בתרבות ובאומה שמשלו בכיפה (הגרמניות-האוסטריות) היו
כה מכריעים, עד שלמעשה ניתקה רציפותה של ההווה המדינית הצ'כית, לא רק
מבחינת הממלכתיות העצמאית, אלא אפילו מבחינת הרגלי המחשבה
הציבוריים והמדיניים; ולא נותרו עוד לפליטה אלא רעיונות משומרים ומופשטים
בלבד. כאן יש איפוא, יותר מבכמה תנועות לאומיות אחרות, מופת מאלף לדרך
החיותו של חוש ממלכתי בעם משועבד וחינוכו לעצמאות מחודשת.
בין אמצעי החינוך והחיסון הללו (שלבשו צורה ופשטו צורה ונצטרפו
לשרשרת-התפתחות, כנ"ל) היו אחדים שאפשר לראותם כמשותפים לרוב תנועות
התקומה הלאומית. כך, כאמור לעיל, מביאה התחיה התרבותית — חידוש הלשון
העממית כלשון ספרות, השכלה וחיי ציבור — להשתוות עם האומה ה„שליטה“
(במקרה זה — האומה הגרמנית) בכל הנוגע להכרה של מעמד לאומי ולרמה
תרבותית-אנושית (אכן, המיוחד לתקומה הצ'כית היה כאן גם בזה שנוצרה
סינתיזה תרבותית, שגרעיני מסורת ומערכי נפש סלביים נשתלבו במורשה
האינטלקטואלי והציבורית של תרבות גרמנית מתקופת פריחתה החיובית). אך
היו גם אמצעי חינוך אחרים, שלא בכל מקום נפגשם, ושתנועת העם הצ'כית היתה
הראשונה שנתנסתה בהם וסללה את דרכיהם. היה זה, בראש וראשונה, — כפי
שכבר צוין לעיל — הארגון הספורטיבי העממי הרחב — „סוקול“.

ארגון זה חינוך והקים דורות חדורי משמעת ספורטיבית (בגוף וברוח). ציבורית וארגונית. הוא שימש גרעין מלוכד לתנועה הלאומית המתפתחת ולמערכות שונות של ארגון ומאבק עממי. הוא נשא את זרע המשמעת הלאומית, אשר ממנו נבט כושר העצמאות והממלכתיות. והוא היה למשמר לאומי בשעת ביצוע המהפכה והנחת יסודותיה של המדינה.

וכשבאו תקופות האסון, פירוק המדינה, והכרח המחתרת — נשזר ונמשך, לא מעט בכוחם של מסורתו ורוחו של ה"סוקול", חוס הממשיכים. ויצוין, כי כל החיוב הזה הושג בשעתו ב"סוקול" בלי מיליטרנציה חסרת-רוח המטפחת אנשים-גלמיים, אלא באוירה ציבורית ואזרחית. שחינכה לא להירואיקה נבובה ומתרברבת אלא לשירות הכלל הלאומי-עממי.

* * *

שנות מלחמה הראשונה הן שהורישו למדינה הצ'כית המתהווה גרעין שני, — נוסף על ה"סוקול" — של כוחות מאורגנים, בעלי חוש משמעת ותכונה לוחמנית, המלוכדים ליכוד ציבורי משלהם. היו אלה חברי ארגוני "הלגיונים" הצ'כיים. לא כאן המקום על העמוד על התפקידים הענפים (המשקיים, הציבוריים והפוליטיים) שמילאו הללו בחיי "הריפובליקה הראשונה" (1918—1938). אך יצוין, כי ארגון זה, שיסודו צבאי-חיילי, היה — ושוב: יחד עם ה"סוקול" — משמר נאמן למדינה הדימוקרטית ולעצמאות הלאומית, החף מרוח של "מגף סרדיוטיק", הנקי מצחצוח חרבות ומניצול "אחוות חילים" למטרות השתלטות פוליטית או נצלנות ציבורית, בניגוד לרבים הדומים לו במדינות ובעמים אחרים, וביחוד בקרב הצעירים שבהם וחסרי המסורת הממלכתית המושרשת. וגם זהו לקח חשוב ומקור למופת חינוכי.

* * *

היתה בתקומה הלאומית הצ'כית, כבר בימי השלטון הזר, תכונה שהיתה חשובה כביטוי לצמיחה של "מעין ממלכתיות" עצמית, היא העובדה, שלא זו בלבד שהיא ידעה בכלל להשתמש באמצעי-חינוך או בגלויי-מאבק שונים, בהתאם לצרכי התקופה, אלא שהיא ידעה, בתוך תקופה מסוימת אחת, לשלב את אמצעי פעולתה וגלויי מלחמתה השונים שילוב שיש בו סיוע הדדי: — התרבות והחינוך, האספורט והארגון, המפלגות הפוליטיות והנציגות הפרלמנטרית, הפוליטיקה המוניציפלית, והמחוזית-מקומית, ועסקי המדיניות של הקיסרות האוסטרית בשעתה. את הדגש של סוגי הפעולות והייצוג השונים יכולים היו לשאת אירגונים הסתדרותיים נבדלים, ולעתים גם מתחרים או מנוגדים; אך כולם יחד נצטרפו לסך-הכל של פעולות והופעות שונות, שהיוה דבר מה כולל שהעיד על רב-צדדותה וחיוניותה של התנועה הצ'כית. יש והדרך לקראת מדינה מחייבת שלב קודם: "מדינה בתוך מדינה".

יעוד זאת: במשך 70 שנות התגבשותה המכרעת (1848—1918) התרחקה התנועה הלאומית הצ'כית מכל התגרות פזיזת בלתי תכליתית בכוחות הגדולים כל כך ממנה, שההכרעה היתה ברורה מראש. היא היתה חפשיה לגמרי מנסיונות הרפתקניות ומדקלום על הרפתקאות. אך עם זאת הרי הכינה כוחות — כוחות מאורגנים ומוכשרים לתפקידים השונים — אולי יותר מכל אומה אחרת בקיסרות האוסטרית הישנה; ובבוא שעת המבחן, לא נמצאה תנועה זו אסורה בעבודות של איוו השגה, "פציפיסטית-עיקרונית", אלא ידעה להפעיל את כוחותיה ולהטילם, מתוך שיקול והעזה גם יחד, על כף המאזנים לפי מידת האפשרויות (בחזית-המזרח הרוסית, ואח"כ בחזית איטליה ובחזית צרפת; בשירות האינפורמציה בצ'כיה ובקשרי מחתרת משם עם מרכזי המרד הצ'כי אשר במדינות בעלי-הברית). ודאי שהתמונה לא היתה אידיאלית כלל. וקוראי "מערכות" הותיקים ימצאו. (בסדרת

המאמרים וקטעי הזכרונות על מקור מחצבתם של המדינה הצ'כית המחודשת והצבא הלאומי שקם לתחייה¹⁾ עדות מספקת גם לפגמים רבים מאותם הימים. אך ההתפתחות ותוצאותיה העידו על יסודות בריאים ואיתנים.

* * *

את תנועת המרד הצ'כית ציין בשנות ההכרעה ההן דבר היכול, אולי, להיראות כענין שב"מקרה" — רמת מנהיגיה ואופיים. יתכן שיש משהו מן ה"מול" בהופעת אישים דגולים. אולם לאין ערוך פחות מקרי הוא התהליך אשר לפיו תנועות מעמידות להן מנהיגים. תנועה מתמרדת צריכה למידה של רצינות, של "חוש מציאות ורמה רוחנית כדי לבור לעצמה מנהיג כמסריק — איש שאין בו אבק פוזה, שאינו מתקשט בנוסחאות נוחות וזולות, אלא מחמיר לדרוש מעצמו ומבני ארצו, נקי־כפיים ובעל מחשבה בלתי משוחרת.

בחירה זו של מנהיגים (כי עוד דבר גדול נתגלה אז בתנועה הצ'כית: מסביב למנהיג הרוחני קם חוג של הנהגה, אנשי מעשה ואנשי מחשבה) היא גם שעורה לא מעט להצלחת מלחמתם של הצ'כים לפני שלושים שנה. בחירה זו היא שקבעה גם את מגמת המלחמה וגם כמה מאמצעיה וטיבם. רחבות האופק (העולמי — בהיקפו, וההיסטורי — בשרשיו) של איש כמסריק, או בנש, הביאה את ההנהגה הצ'כית לידי הבנת גורמי חוץ אדירים והערכת תנועות אחרות, שקדמו בזמן או נבדלו במרחק גיאוגרפי ובנסיגה, החיובי והשלילי גם יחד. אימרתו השנונה של ביסמרק: "רק טפשים לומדים מנסיונם; בוחר אני ללמוד מנסיונם של אחרים" — שימשה גר לרגלי מסריק, עם כל היותו נקי מן הציניזם של ביסמרק (איש הלאומנות השתלטנית). נקל להבין, מה רב ערכו של "נסיגון־אחרים" זה, כשהוא מקמץ לתנועה לוחמת כמה מהשגיאות בהן עשויה היא להכשל. כי הכלל הגדול של תורת המלחמה: "איהו הצד הזוכה במלחמה?" — הממעט בשגיאות", ממש הוא גם באיסטרטגיה של מאבק־שחרור לאומיים; והרי תנועת־המרד הצ'כית זכתה בזכיה הגדולה, שפראשה עמדו אנשים אשר למדו את לקח ההיסטוריה הפוליטית של המאה הי"ט וראשית המאה העשרים ואת נסיונותיהן, הישגיהן וכשלונותיהן של התנועות הלאומיות אשר לשאר אומות העולם. בזכות זו נמנעו, אם לא מכל שגיאותיהן של הללו, מכל מקום — מרובן; הם לא נודדו לפעול בטרם בוא המועד הנכון, הם מיעטו להסתכסך מבפנים, לא הרבו בהכסחות שווא, חינכו לחומרה ולמעשיות, נמנעו מטיפוח יצרי נקמות גזעית, מערפלי השנאה המעבירים תנועות על דעתן, — ועוד ארוכה ארוכה רשימת הפגמים והמכשלות אשר לא פקדו את המרד הצ'כי. או לא רבו בקרבו, ולא־מעט מזה בזכות התכונה הזאת של הנהגתה.

רחבות־האופק של אנשי ההנהגה שבתקופתה המכרעת, זו של מלחמת־העולם הראשונה, לא זו בלבד שסייעה למניעת הרבה טעויות מכשילות בשעת קביעת המגמות, אלא גם באה לידי גילוי בהיקף התכונות ובתנופת הפעולות. אופקה הגיאוגרפי הרחב הביא לידי הקמת מרכזי מדיניותה, כבר מראשית מלחמת־העולם הראשונה, בבירות־העולם כפריז וכלונדון, ואף בארה"ב. רחבות אופק זו טיפחה את הסגולה של "היות בכל מקום נדרש", (סגולה שכה בלטה בשנות 18—1915), אם במסע הליגנות דרך רוסיה וסיביר אל האוקיינוס השקט ואם בטיפוחו של מרכז־הריגול הצ'כי שבאמריקה, שהיה קשור במישרין עם המתתרת בארץ המולדת. יצויקן, כי שתי הדוגמאות הנ"ל, של צבא־בגולה ושל "מחתרת־חוץ" — וביחוד השניה, — מצאו להן, בגלגולי תנאים וצורות, המשך חשוב גם

1) מערכות, חוב' י"ד—ט"ו: "העם והמדינה" לה. הופמן, ודבריה־מבוא. "דרך התחייה הצ'כית" לדר. א. ליכטוין ו"המלחמה על הליגנות" מזכרונות ת. ג. מסריק, ועוד.

במאבקו המחודש של העם הצ'כי לגאולה בימי מלחמה השנייה. הרי שאף במאבקים מהפכניים ביסודם נודעת חשיבות לשימוש בגרעיני מסורת ונסיון.

האופק ההיסטורי (הגיאוגרפי-תרבותי) הוא שנתן להנהגה הצ'כית את היכולת לכוון את מסע ההסברה שלה לא בדרכי תעמולת-שיגרה אלא כפרופגנדה תרבותית והיסטורית, המצביעה על האפשרות של קידמה אנושית, על שותפות רוחנית בינלאומית ועל מסורת היסטורית של מצע בעבר — כך, בין האנגלים והצ'כים בימי מלחמת-העצמאות הצ'כית נגד אוסטריה הקתולית, בראשית המאה ה־י"ז — המלווים את מלחמת העם הצ'כי לחירותו. ודאי שלא ההסברה היא שהיתה המכריעה את כפות המאזניים במאבקים המדיניים שבתקופת מלחמת העולם הראשונה והשנייה. אך היא גם היא היתה גורם, נוסף ומלווה, אשר אם בהצלחתו אולי לא הושגה עדיין המטרה, הרי כשלונותיו ודאי שיכלו להרחיק מאד-מאד את השגתה. שנת 1918 הצדיקה גם את דרך המלחמה וגם את אורח ההסברה של יורשי ז'יז'קה הלוחם ויאן הוס המטיף.

* * *

תהא זו טעות לגמור את ההלל על תנועת השחרור הצ'כית ולא להצביע על מגרעותיה, או חולשותיה, והרי היו אלו מגרעות רציניות, כפי שנתגלו לאורו של המבחן האכזרי, ודווקא הן יכולות אולי לאלפנו הרבה.

יתכן כי שרשיהן של מגרעות אלו נעוצים בעבר הרבה יותר רחוק; אך פריים ודאי שנתגלה לעיני העולם, ולעיני האומה הצ'כית עצמה, באותו פרק זמן של מרידות גדושה, וסער שלא פרץ, המכונה בשם „ימי מינכן“ (1938). אמנם נכון הדבר שצ'כיה עמדה הכן למלחמה: וגם היתה נכונה לצאת למלחמה. וכן נכון שאחרים, גדולים וחזקים ממנה, הפקירוה. ואין ספק כי לפי כל שיקולי „הבינה“ וה„מעשיות“ צריכה היתה הנהגת האומה הצ'כית לוותר ולהכנע, בין פטיש האויב וסדן הידידים. וכך באמת עשתה. אך השאלה היא: שמה היה כאן עודף של מה שקורין שיקול־דעת כביכול. מצב הכוחות ויחסי הכוחות בעת ההיא היו אמנם חמורים עד מאוד לגבי כל תקוה להציל את העצמאות הצ'כית ואת החופש הצ'כי. אך נוכח מצב זה, שלכאורה לא היה בו כל תקוה — ואולי דווקא משום המצב הזה — האם לא היתה אפשרות שהעזה של העם הצ'כי, עמידתו במרדו, הטלת העובדה של התנגדות לנאצים על בעלי־ברית הסטנים, דווקא הם יעמידו את כולם שוב בפני „עובדה־קיימת“, אך הפעם לא מעשה־גרמניה אלא ביזמת הצ'כים? הלא מחשבי החשבונות הצבאיים (ומגלי מסתרי ארכיוני ה„רייכסוואהר“ כיום) חוזרים וקובעים, כי סיכוייה של צ'כיה ב־1938 לעמוד בפני הצבא הגרמני, על גבולותיה הבלתי מספקת בעת ההיא, היו מרובים מסיכויי פולין ב־1939. וכי לא יכלה התנגדות צ'כית אמיצה להקדים, ואף לשנות במשהו לטובה, את תהליך־המאורעות הגורלי, אשר חל באירופה מאז ועד היום הזה? ומתבקשת השאלה: האם לא היה כאן „פרקטיציזם“ מופרז, גטייה לא רק לערוך חשבון־כוחות מדויק (דבר שהוא מחובתן של כל מפקדה וכל ממשלה) אלא גם לבסס את הכל רק על חשבון הקיים, בלי להכליל בו את הכוחות הדינמיים שצומחים מתוך מעשה ויזמה. הרי יתכן שאילו עשו את ההפך, היו פני הדברים אחרים? ודאי, זה לא היה עולה בנקל — ולא היה עולה „בזול“, לו קרה הדבר וגרמניה הנאצית לא היתה נרתעת, — אף מול עמידה צ'כית תקיפה — ואם שאר המעצמות, בפרק הראשון של ההיאבקות, היו עומדות מן הצד — היתה בודאי ארץ צ'כיה נפגעת לא מעט ואוכלוסיתה היתה נאלצת להקריב או קרבנות הרבה. אך האם לא היה כל זה עודף ממה שקרה למעשה — וקל, בכי, לגבי צ'כיה, — ממה שנפל בגורלה של פולין? על כל פנים הענין שנוי בספק חמור, — ואף הוא, הספק הזה — „לקח“.

מקבלת „מינכן“, מכל מקום. לא צמחה שום טובה לעם הצ'כי, גם לעומת מה שיכול היה לקרות. אילו פרצה המלחמה ב־1938. ואין נסיון זה מעיד על התכונה הצרופה שבקבלת „מינכנים“ אחרים העלולים לבוא.

* * *

אם גם מאבק העם הצ'כי והגולה הצ'כית ב־45—1939 הנם בעצם מחוץ למסגרת הסתכלותנו שסומנה לעיל, הרי כדאי לציין את החזיון האופייני ורב־הלקח של השנים הללו: הלא הוא חזיון הגמישות, אשר לעצם הדבר לא היה אלא שילוב מתואם של דרכי פעולה שונות, לפי המסיבות השונות. בתוך המולדת הכבושה נהגו הצ'כים, במשך 5—4 שנים לפחות, „לשמור על הקיים“ (כמונח הארצישראלי), דהיינו: אי־התגרות, השתמטות מהתנגשות גלויה, מאמץ להשאיר קיימים עד בוא המועד — וכל זה מול המכבש הצבאי והמשטירתי הגרמני האדיר, השליט בארץ בפועל ממש. רק הופעות בודדות יצאו דופן על פני הרקע הזה: ההפגנה ההירואית של הסטודנטים בשלהי 1939; נקמתה של המחתרת שהוגברה מבחוץ (צנחנים צ'כיים — ממטוסים בריטיים) בשרי־הטבחיים היינריך („שנת לידיעה“); אך הרקע עמד בעינו עד שנת 1944 בערך, כשהתרגש ובא המפנה במלחמת העולם, כשמרד אנטי־גרמני פרץ אפילו בסלובקיה הקוויזלינגית, והחלה התכונה לקראת הכרעת גרמניה, וקמה ראשית מחתרת צ'כית לוחמת, נרקמו תוכניות, והוקמו גדודי סתר — ועד למרד פרג, תוך תיאום איסטרטגי עם התקרבות צבאות הברית במאי 1945. אבל בד בבד עם רקע האדישות המחושבת (בחלקה, על־כל־פנים) במולדת, מתוך שמירה על כוח האדם ונכסי המשק — בלט דווקא האקטיביזם — הצבאי, המדיני וארגון הריגול וה„מחתרת־מבחוץ“ — בכל אשר יכול היה להיעשות מעבר לגבולות המולדת. אולי לא היתה בצירוף זה גבורה עלאית, שאינה יודעת כל חשבון, אך בדיעבד טוב היה לעם הצ'כי, שלא זה היה בשש השנים ההן סוג הגבורה שהעם קיימו והוא קיים את העם. להכרעות הרי כבר לא היה מקום, מאחר שכבר נפלה ההכרעה (לתקופת שנים) בימי מינכן, אבל למאבק תכליתי היה מקום, — ואמנם המאבק התנהל, ובחלק לא קטן, לפי החשבון, מתוך סיגולו לתכלית, ככל האפשר.

* * *

ומעל לתכונת הגמישות של אותן השנים — כרקע לכל התקופה הארוכה של מאמצי שחרור, וכחוט השני באותן שש השנים השחורות, — עמדה לו לעם הצ'כי סגולת ההתמדה. היא היתה ראש חכמתו במלחמתו; ובהתמדה זאת — אם פעלתנית־גלויה ואם מחתרתית־נסתרת, ואם צופיה לשעת כושר — גם שיא גבורתו של העם הצ'כי ותמצית הלקח של מלחמת שחרורו.

איזהו גיבור? לא הבורח מן הגורל אלא הנאבק
אתו; לא המבקש להערים על גורלו, אלא המאמץ
רוחו וידו לכבוש אותו.

ב. כצולסון (תרצ"ו)